

**INGLIZ TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISH
OMILLARI
INGLIZ TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISH
OMILLARI****G‘oziyeva Dilshodai Nosir**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) ta’lim yonalishi talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada ingliz tilida neologizmlarning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida lingvistik, ijtimoiy, madaniy va texnologik omillarning yangi so‘zlarning paydo bo‘lishidagi o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, neologizmlarning yasalar usullari hamda zamonaviy ingliz tilida faol qo‘llanilayotgan yangi leksik birliklarning semantik xususiyatlari yoritildi. Tadqiqot natijalari globallashuv, internet texnologiyalari va ommaviy axborot vositalari ingliz tilining lug‘at tarkibini boyitishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

KALIT SO‘ZLAR: neologizm, ingliz tili, leksikologiya, so‘z yasashi, affiksatsiya, blending, abbreviatsiya, globallashuv, internet, semantika.

ABSTRACT: This article analyzes the main factors influencing the formation of neologisms in the English language. Linguistic, social, cultural and technological factors affecting the emergence of new lexical units are investigated. Particular attention is paid to the word-formation processes and semantic characteristics of modern English neologisms. The results show that globalization, digital technologies and mass media significantly contribute to the enrichment of the English vocabulary.

KEYWORDS: neologism, English language, lexicology, word formation, affixation, blending, abbreviation, globalization, internet, semantics.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda lug‘at tarkibining doimiy ravishda boyib borishi til taraqqiyotining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ilmiy va texnologik o‘zgarishlar yangi tushunchalarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi va buning natijasida yangi so‘zlar, ya’ni neologizmlar yuzaga keladi. Ayniqsa, ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida dunyoning turli hududlarida keng qo‘llanilishi tufayli yangi leksik birliklar bilan muntazam ravishda boyib bormoqda. Neologizmlar tilning rivojlanish jarayonida vujudga keladigan yangi so‘zlar yoki mavjud birliklarning yangi ma’nolar kasb etishi natijasida hosil bo‘ladi. Ular jamiyat hayotidagi yangiliklarni ifodalash, ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida yuzaga kelgan

tushunchalarni nomlash hamda zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarni qondirishda muhim vazifani bajaradi. Taniqli tilshunos John Algeo neologizmlarni tilning tabiiy rivojlanish mahsuli sifatida baholab, ularning paydo bo'lishi jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi. David Crystal esa ingliz tilining globallasuvi yangi leksik birliklarning tez sur'atlarda shakllanishiga olib kelayotganini qayd etadi. Laurie Bauerning fikriga ko'ra, so'z yasaliş jarayonlari tilning ichki imkoniyatlarini namoyon etuvchi asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi.

XXI asrda internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar va global kommunikatsiyaning rivojlanishi ingliz tilida ko'plab yangi birliklarning paydo bo'lishiga olib keldi. Masalan, selfie, vlog, cyberbullying, fintech, chatbot, metaverse, doomscrolling kabi birliklar qisqa vaqt ichida keng ommalashdi va zamonaviy ingliz tilining faol lug'at tarkibidan o'rin oldi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz tilida neologizmlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash hamda ularning zamonaviy til taraqqiyotidagi o'rnini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy, semantik va struktur tahlil metodlaridan foydalanildi. Mazkur tushunchalarni ifodalash zarurati esa yangi leksik birliklarning, ya'ni neologizmlarning shakllanishiga olib keladi. Shu sababli neologizmlar til taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida tilshunoslikda alohida tadqiqot obyekti hisoblanadi.

"Neologizm" termini yunoncha "neos" – yangi va "logos" – so'z so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, umumiy ma'noda "yangi so'z" degan ma'noni anglatadi. Tilshunoslikda ushbu termin yangi paydo bo'lgan yoki mavjud bo'lgan so'zning yangi ma'no kasb etishi natijasida yuzaga kelgan leksik birliklarni ifodalash uchun qo'llaniladi. John Algeo neologizmni ma'lum bir davrda tilga kirib kelgan va jamiyat tomonidan yangi birlik sifatida qabul qilinadigan so'z yoki ibora sifatida izohlaydi. Olimning ta'kidlashicha, yangi so'zlarning paydo bo'lishi jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular insoniyat hayotidagi yangiliklarni aks ettiradi. David Crystal neologizmlarni tilning tabiiy rivojlanish jarayonining mahsuli deb hisoblaydi. Uning fikricha, zamonaviy ingliz tilining global miqyosda keng tarqalishi yangi leksik birliklarning paydo bo'lish jarayonini tezlashtirmoqda. Ayniqsa, internet va raqamli kommunikatsiyaning rivojlanishi natijasida ingliz tilida minglab yangi birliklar yuzaga kelmoqda. Laurie Bauer yangi so'zlarning shakllanishini tilning ichki imkoniyatlari bilan bog'laydi. Uning fikriga ko'ra, affiksatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, konversiya va blending kabi so'z yasaliş usullari yangi leksik birliklarni yaratishning eng samarali vositalaridan hisoblanadi. George Yule neologizmlarning shakllanishi tilning dinamik xususiyatini namoyon etishini ta'kidlaydi. Olim yangi so'zlar til

tizimining boyib borishiga xizmat qilishini va ularning aksariyati ma'lum davr o'tgach, umumxalq tilining faol lug'at tarkibidan o'rin olishini qayd etadi. Allan Metcalfning fikricha, har bir yangi so'z uzoq vaqt davomida yashab qolmasligi mumkin. Neologizmning ommalashuvi uning ijtimoiy ehtiyojlarga mos kelishi, talaffuzining qulayligi, ma'nosining tushunarligi va ommaviy axborot vositalarida keng qo'llanilishiga bog'liqdir. Olim tomonidan ishlab chiqilgan "FUDGE" modeli yangi so'zlarning muvaffaqiyatli ommalashuvini belgilovchi asosiy omillarni tavsiflaydi.

Tilshunoslikda neologizmlar bir necha guruhlariga ajratiladi. Jumladan, leksik neologizmlar, semantik neologizmlar va stilistik neologizmlar mavjud. Leksik neologizmlar butunlay yangi shakldagi so'zlar hisoblanadi. Masalan, podcast, smartphone, hashtag, vlog, fintech kabi birliklar yangi tushunchalarni ifodalash uchun yaratilgan. Semantik neologizmlar esa mavjud so'zlarning yangi ma'no kasb etishi natijasida yuzaga keladi. Masalan, cloud so'zi dastlab "bulut" ma'nosida qo'llangan bo'lsa, axborot texnologiyalari rivojlanishi natijasida "masofaviy ma'lumotlar saqlash tizimi" ma'nosini ham anglatadigan bo'ldi. Stilistik neologizmlar ma'lum ijtimoiy guruhlar, ommaviy madaniyat yoki internet kommunikatsiyasi ta'sirida yuzaga keladigan yangi birliklarni o'z ichiga oladi. Bunday birliklar ko'pincha yoshlar nutqida va ijtimoiy tarmoqlarda faol qo'llaniladi. So'nggi yillarda sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, elektron tijorat va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi natijasida ingliz tilida chatbot, cybercrime, cryptojacking, influencer, netizen, doomscrolling, deepfake, metaverse kabi ko'plab neologizmlar shakllandi. Ushbu birliklar zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq yangi tushunchalarni ifodalashga xizmat qilmoqda. Demak, neologizmlar tilning doimiy rivojlanishini aks ettiruvchi muhim hodisa bo'lib, ularning shakllanishi lingvistik va ekstralingvistik omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ingliz tilining lug'at tarkibini o'rganishda neologizmlar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ular til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yaqqol namoyon etadi.

INGLIZ TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI LINGVISTIK OMILLAR

Ingliz tilida neologizmlarning shakllanishi ko'plab lingvistik omillar bilan bog'liq bo'lib, ular tilning ichki taraqqiyot mexanizmlarini aks ettiradi. Tilning lug'at tarkibi doimiy ravishda yangilanib borishi sababli yangi leksik birliklar turli so'z yasash usullari orqali hosil qilinadi. Zamonaviy tilshunoslikda affiksatsiya, kompozitsiya, konversiya, blending, qisqartirish va abbreviatsiya kabi usullar neologizmlarni yaratishning eng samarali vositalari sifatida e'tirof etiladi. Tilning ichki imkoniyatlari yangi tushunchalarni ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Laurie Bauerning fikriga

ko'ra, yangi so'zlarning paydo bo'lishi tilning produktiv xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, mavjud morfologik modellardan foydalanish natijasida amalga oshadi. Shuning uchun ham ingliz tilida neologizmlar shakllanishi, avvalo, tilning ichki qonuniyatlari bilan belgilanadi. Kompozitsiya yoki qo'shma so'z yasash ingliz tilidagi eng faol usullardan biri hisoblanadi. Bu usul orqali ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zlar birlashib, yangi tushunchani ifodalovchi birlik hosil qiladi. Smartphone, laptop, livestream, greenhouse, database, fingerprint, online shopping kabi birliklar bunga misol bo'la oladi. David Crystalning ta'kidlashicha, kompozitsiya zamonaviy ingliz tilida yangi terminlar yaratishda muhim o'rin egallaydi.

IJTIMOY, MADANIY VA ILMIY-TEXNIK OMILLARNING INGLIZ TILIDA NEOLOGIZMLAR SHAKLLANISHIDAGI O'RNI

Til va jamiyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq hodisalardir. Jamiyatda yuz beradigan har qanday siyosiy, iqtisodiy, madaniy yoki ilmiy o'zgarishlar tilning lug'at tarkibiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli neologizmlar nafaqat lingvistik, balki ekstralingvistik omillar ta'sirida ham shakllanadi. Zamonaviy tilshunoslikda yangi so'zlarning yuzaga kelishida ijtimoiy taraqqiyot, madaniyatlararo aloqalar, fan va texnologiyalar rivoji hamda internet kommunikatsiyasi muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlanadi. Ijtimoiy omillar neologizmlarning paydo bo'lishida asosiy determinantlardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti davomida insonlarning turmush tarzi, qadriyatlari va ehtiyojlari o'zgarib boradi. Natijada mavjud til birliklari yangi tushunchalarni ifodalash uchun yetarli bo'lmay qoladi va yangi so'zlarga ehtiyoj paydo bo'ladi. Ayniqsa, XXI asrda global integratsiya jarayonlari, urbanizatsiya va kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi yangi leksik birliklarning tez sur'atlarda shakllanishiga sabab bo'lmoqda.

David Crystalning fikricha, zamonaviy ingliz tilining jahon miqyosida keng tarqalishi va xalqaro aloqa vositasi sifatida qo'llanilishi yangi so'zlarning paydo bo'lish tezligini sezilarli darajada oshirgan. Ingliz tilining xalqaro maqomi turli mamlakatlarda vujudga kelayotgan yangi tushunchalarning aynan ingliz tilida nomlanishiga zamin yaratmoqda. Madaniy omillar ham neologizmlarning shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Kino sanoati, musiqa, moda, sport va ommaviy madaniyatning rivojlanishi yangi birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, yoshlar madaniyati va ommaviy axborot vositalari orqali tarqaladigan yangi atamalar qisqa vaqt ichida umumxalq tilining faol lug'at tarkibidan o'rin olmoqda. Masalan, influencer, fandom, stan, binge-watch, spoiler, cosplay, vlog kabi birliklar zamonaviy ommaviy madaniyat mahsuli sifatida yuzaga kelgan. Ushbu birliklarning

aksariyati dastlab ma'lum ijtimoiy guruhlar nutqida qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik keng ommalashib, ingliz tilining faol lug'at tarkibiga kirgan.

Globalashuv jarayonlari ham neologizmlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi, turizm, migratsiya va madaniyatlararo kommunikatsiya natijasida turli tillar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchaydi. Natijada ingliz tili boshqa tillardan yangi birliklarni qabul qilib, o'z lug'at tarkibini boyitmoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyot neologizmlar shakllanishining eng muhim manbalaridan biri hisoblanadi. XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, genetika, nanotexnologiyalar, kiberxavfsizlik va kosmik tadqiqotlarning rivojlanishi minglab yangi terminlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Masalan, chatbot, blockchain, cryptocurrency, deepfake, machine learning, cloud computing, fintech, biotechnology, cyberspace, nanotechnology kabi birliklar ilm-fan taraqqiyoti natijasida yuzaga kelgan neologizmlar hisoblanadi. Ushbu birliklar nafaqat mutaxassislar nutqida, balki kundalik muloqotda ham keng qo'llanila boshladi.

INGLIZ TILIDA NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI

Zamonaviy ingliz tilining lug'at tarkibi yangi birliklar bilan muntazam ravishda boyib bormoqda. Til taraqqiyoti jarayonida yuzaga keladigan yangi tushunchalarni ifodalash zarurati turli so'z yasash mexanizmlarining faol qo'llanilishiga sabab bo'ladi. Tilshunoslikda neologizmlarning shakllanishi morfologik, leksik-semantik va fonetik usullar orqali amalga oshishi ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar orasida Laurie Bauer, David Crystal va George Yule yangi so'zlar hosil bo'lishining asosiy mexanizmlarini chuqur o'rgangan olimlar qatoriga kiradi. Affiksatsiya ingliz tilida yangi leksik birliklarni yaratishning eng sarmahsul usullaridan biri hisoblanadi. Ushbu usul orqali o'zakka prefiks yoki suffiks qo'shish natijasida yangi ma'nodagi birliklar yuzaga keladi. Zamonaviy ingliz tilida anti-, cyber-, eco-, bio-, micro-, multi-, hyper- kabi prefikslar hamda -ism, -er, -ization, -ness, -able, -less kabi suffikslar yuqori mahsuldorlikka ega. Masalan, misinformation, digitalization, eco-friendly, multiculturalism, cybercrime, biotechnology kabi birliklar affiksatsiya vositasida hosil qilingan.

Kompozitsiya yoki qo'shma so'z hosil qilish usuli ham ingliz tilining eng faol mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zlarning birlashuvi natijasida yangi ma'noni ifodalovchi birliklar hosil bo'ladi. Smartphone, database, fingerprint, laptop, livestream, greenhouse, smartwatch, touchscreen kabi birliklar kompozitsiya natijasida yuzaga kelgan. David Crystalning fikricha, aynan kompozitsiya zamonaviy texnologik terminologiyani boyitishda muhim rol o'ynaydi. Semantik o'zgarishlar ham neologizmlarning muhim manbalaridan biridir. Mavjud

soʻzlarning yangi maʼno kasb etishi natijasida semantik neologizmlar yuzaga keladi. Masalan, cloud soʻzi dastlab meteorologik hodisani ifodalagan boʻlsa, hozirgi kunda u maʼlumotlarni masofadan saqlash tizimini ham anglatadi. Virus, mouse, stream, platform, network kabi birliklar ham texnologik taraqqiyot taʼsirida yangi maʼnolar bilan boyigan. Shunday qilib, ingliz tilida neologizmlar turli soʻz yasash usullari orqali shakllanadi. Ushbu jarayon tilning ichki imkoniyatlari, kommunikativ ehtiyojlar va jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ingliz tilining xalqaro mavqeini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ZAMONAVIY INGLIZ TILIDAGI NEOLOGIZMLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING TASNIFI

Neologizmlar zamonaviy til taraqqiyotining eng muhim koʻrsatkichlaridan biri hisoblanadi. Yangi leksik birliklarning paydo boʻlishi nafaqat tilning lugʻat tarkibini boyitadi, balki jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy va texnologik oʻzgarishlarni ham aks ettiradi. Shu sababli neologizmlarni semantik jihatdan tahlil qilish va ularni tasniflash zamonaviy tilshunoslikning muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Tilshunoslikda neologizmlar odatda leksik, semantik va stilistik neologizmlarga boʻlinadi. Leksik neologizmlar butunlay yangi shaklda yaratilgan birliklarni oʻz ichiga oladi. Bunday birliklar koʻpincha fan va texnologiyalar rivojlanishi natijasida yuzaga keladi. Masalan, chatbot, metaverse, cryptocurrency, fintech, podcast, vlog, selfie kabi soʻzlar yangi tushunchalarni ifodalash uchun yaratilgan. Semantik neologizmlar esa mavjud soʻzlarning yangi maʼno kasb etishi natijasida hosil boʻladi. Masalan, cloud soʻzi dastlab "bulut" maʼnosini anglatgan boʻlsa, axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan "masofaviy maʼlumotlar ombori" maʼnosida ham qoʻllanila boshlandi. Mouse, virus, stream, platform, network kabi birliklar ham yangi semantik maʼnolar bilan boyigan. Stilistik neologizmlar koʻpincha ommaviy madaniyat, internet kommunikatsiyasi va yoshlar nutqi taʼsirida shakllanadi. Ushbu birliklar maʼlum ijtimoiy guruhlariga xos boʻlib, vaqt oʻtishi bilan umumxalq tilining faol lugʻat tarkibiga kirib boradi. Masalan, binge-watch, doomscrolling, influencer, stan, meme, clickbait kabi birliklar dastlab internet muhiti bilan bogʻliq boʻlgan boʻlsa, bugungi kunda keng qoʻllaniladigan leksik birliklarga aylangan. Demak, zamonaviy ingliz tilidagi neologizmlar semantik xususiyatlari va funksional vazifalariga koʻra turli guruhlariga boʻlinadi. Ularning paydo boʻlishi jamiyat taraqqiyoti va kommunikativ ehtiyojlar bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ingliz tilining dinamik rivojlanishini yaqqol namoyon etadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari ingliz tilida neologizmlarning shakllanishi murakkab va koʻp qirrali jarayon ekanligini koʻrsatdi. Yangi leksik birliklarning yuzaga kelishi tilning

ichki imkoniyatlari bilan bir qatorda ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va texnologik omillar ta'siri ostida amalga oshadi. Tahlillar natijasida affiksatsiya, kompozitsiya, blending, konversiya, abbreviatsiya va qarzlash usullari zamonaviy ingliz tilida neologizmlar hosil qilishning eng mahsuldor vositalari ekanligi aniqlandi. Shuningdek, internet, sun'iy intellekt, ommaviy kommunikatsiya vositalari va globallashuv jarayonlari ingliz tilining lug'at tarkibini boyitishda muhim omil sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. XXI asrda yangi texnologiyalar va raqamli kommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi yangi terminlar va tushunchalarning paydo bo'lish sur'atini sezilarli darajada tezlashtirdi. Demak, neologizmlar til taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi bo'lib, ular zamonaviy jamiyatdagi o'zgarishlarning lingvistik ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilidagi neologizmlarni o'rganish nafaqat nazariy tilshunoslik, balki amaliy lingvistika, tarjimashunoslik va leksikografiya uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Algeo, J. (1991). Fifty Years Among the New Words: A Dictionary of Neologisms, 1941–1991. Cambridge University Press.
- 2.Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.
- 3.Crystal, D. (2001). Language and the Internet. Cambridge University Press.
- 4.Bauer, L. (1983). English Word-Formation. Cambridge University Press.
- 5.Bauer, L. (2001). Morphological Productivity. Cambridge University Press.
- 6.Yule, G. (2020). The Study of Language (7th edition). Cambridge University Press.
- 7.Metcalf, A. (2002). Predicting New Words: The Secrets of Their Success. Houghton Mifflin Company.
- 8.Adams, V. (1973). An Introduction to Modern English Word-Formation. Longman.
- 9.Plag, I. (2003). Word-Formation in English. Cambridge University Press.
- 10.Merriam-Webster Dictionary. Merriam-Webster Incorporated.